

Metodické přístupy k vymezení potenciálu krajiny pro amenitní migraci

Jan Kopp, Marie Novotná

kopp@kge.zcu.cz, novotnam@kge.zcu.cz

Katedra geografie, Západočeská univerzita v Plzni, Veleslavínova 42, 30619 Plzeň

Jan Kopp, Marie Novotná: *Methodical Approaches to the Delimitation of Landscape Potential of Amenity Migration.* This methodical study is dealing with landscape potential of amenity migration into the rural regions within the Czech Republic. The main focus of the research is environmental amenities. On the basis of the literature research we present the scheme of amenity migration factors (Fig. 1). Evaluation of landscape potential is derived from several hypotheses, however, it must be tested also by counter-hypotheses (Tab. 1).

Key words: amenity migration, landscape potential, landscape evaluation, rural areas

1 Úvod

Termín „amenitní migrace“ je nově používán jako český ekvivalent termínu „amenity migration“, se kterým se setkáme v anglosaské literatuře pro vymezení migrace obyvatel motivované kvalitou životního prostředí (v nejširším slova smyslu) cílové oblasti migrace. Konkrétně jsou amenitní migranti definováni jako lidé, kteří mění trvalé bydliště nikoliv z důvodů ekonomické výhodnosti, ale proto, aby žili v lepším přírodním nebo socio-kulturním prostředí (CHIPENIUK 2005). Autoři rozlišují dvě základní kategorie cílových výhod – kvalitní přírodní prostředí (životní prostředí) a kvalitní kulturní prostředí. Environmentální amenitní migrace („environmental amenities“ nebo „natural amenities“) je motivována přírodními atraktivitami krajiny – reliéfem, vodními plochami, klimatem nebo biodiverzitou krajiny (MOSS 2006). V této kategorii se jedná především o migraci z měst na venkov, i když teoreticky zahrnuje též procesy suburbanizace nebo migrace do rekreačních středisek s městským způsobem života.

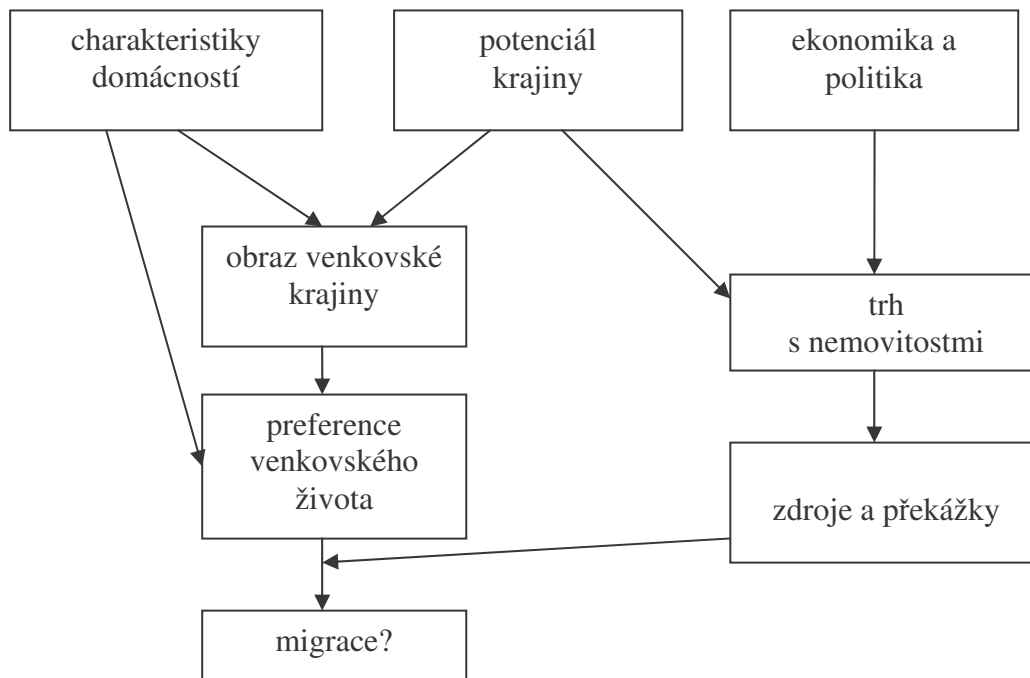
V našem výzkumu se soustředíme na environmentální amenitní migraci z měst do venkovských oblastí České republiky. Za hlavní metodu projektu jsme zvolili formu empirické srovnávací studie tří modelových území: a) Šumavy včetně jejího podhůří, b) Třeboňska včetně oblasti zvané Česká Kanada a c) území, které lze nazvat „vnitřní periferie Západ“ a které zahrnuje území od Křivoklátska až po oblast Manětínska. Optimistická hypotéza zahraničních autorů (např. CHIPENIUK 2004, GLORIOSO 2000) předpokládá, že amenitní migrace může zpomalit vylidňování venkovského prostoru, a tím snížit nerovnoměrnosti v rozvoji jednotlivých regionů. Zároveň může udržet nebo ještě zlepšit environmentální a kulturní kvalitu venkovských prostorů.

V tomto příspěvku prezentujeme diskusi metodických přístupů použitelných pro vymezení potenciálu krajiny pro amenitní migraci.

2 Metodika vymezení potenciálu krajiny

Považujeme za potřebné na počátku připomenout obecné chápání termínu potenciál. Obecně se potenciál chápe jako celková schopnost, způsobilost k výkonu nebo k poskytnutí energie (IVANIČKA 1984 IN NOVOTNÁ 2005). Pod pojmem socioekonomický potenciál krajiny rozumíme způsobilost všech složek krajiny zajišťovat různé potřeby společnosti. Krajina je využívána různými lidskými aktivitami, jednotlivé prvky krajiny mohou některé lidské aktivity podporovat, jiné je mohou naopak omezovat. Zkoumaný krajinný systém má různý potenciál pro jednotlivé aktivity. Musíme tedy mluvit o potenciálu pro konkrétní aktivitu, v našem případě o vhodnosti krajiny k trvalému bydlení, motivovaného kvalitou prostředí. Přestože nejsou ekonomické výhody primárním motivem stěhování „amenitních“ migrantů, jsou i možnosti zapojení do místní ekonomiky nebo možnosti udržení ekonomického statutu migrantů důležitým faktorem. Z tohoto důvodu je k vymezení potenciálu krajiny pro amenitní migraci nutné přistupovat jako k multikriteriálnímu hodnocení krajinných vlastností. Přitom váhy jednotlivých kritérií mohou být značně odlišné, jak objektivně – z obecných předpokladů, tak subjektivně – podle individuálních preferencí migrantů.

Pro efektivní zpracování multikriteriální analýzy krajiny se jeví jako vhodné použití nástrojů GIS, které umožňuje pracovat s různými hypotézami vymezení potenciálu na relativně velkém územním prostoru v závislosti na dostupných datových strukturách. Zásadním bodem metodiky je výběr kritérií a stanovení jejich vah z hlediska vymezení potenciálu pro amenitní migraci.

Obr. 1: Faktory ovlivňující amenitní migraci

Zdroj: upraveno a doplněno podle VAN DAM AJ. (2002)

Faktory, které rozhodují o amenitní migraci je možné diskutovat na základě rozboru zkušeností ze zahraničních studií a omezeného množství domácích prací (BARTOŠ AJ. 2005). První skupina faktorů (vzhledem k cílovému místu migrace

subjektivní) souvisí s charakteristikami domácností, například jejich věkovou strukturou, počtem dětí, vzdělaností, úrovní příjmů a majetkem, minulými zkušenostmi s bydlením, rekreačními aktivitami či osobními vztahy. Druhou kategorií (vzhledem k cílovému území objektivní) představuje vlastní potenciál krajiny určený přírodními předpoklady, krajinným rázem, mírou ochrany krajiny, kvalitou životního prostředí, charakteristikami sídel, mírou perifernosti apod.

Do třetí kategorie faktorů rozhodujících o procesu amenitní migrace v konkrétním území (státě) patří celková úroveň ekonomiky, nástroje ovlivňující trh s nemovitostmi nebo rozvoj venkova, nástroje ochrany krajiny, právní řád apod. Uvedené tři kategorie faktorů pak ve vzájemném působení stimulují nebo inhibují proces amenitní migrace (obr. 1).

3 Diskuse kritérií pro vymezení potenciálu krajiny

Ve Spojených státech je problematice vymezení potenciálu pro migraci obyvatel do nemetropolitních oblastí věnována značná pozornost. CENTRE FOR THE STUDY OF RURAL AMERICA (2006) používá komponentní ukazatel tzv. „human amenity index“, který vyjadřuje předpoklady území pro trvalé bydlení a s tím spojené lidské aktivity. Index je sestaven z ukazatele kvality zdravotní péče (podíl zdravotníků na počtu ekonomicky aktivních), ukazatele lidského a vzdělanostní potenciálu (počet podaných patentů na osobu), ukazatele příležitostí pro rekreační aktivity (vzdálenost od národních parků), ukazatele vybavenosti sídel (počet restaurací na osobu) a souhrnného ukazatele přírodních podmínek – „natural amenity index“. Citované ukazatele nelze nekriticky používat v našich venkovských podmínkách. Počet patentů lze vztahovat k městům a výzkumným centrům, vzdálenost od národního parku má v našich podmínkách patrně jinou vazbu k vlastním možnostem aktivní rekreace v přírodě, místo počtu restaurací bychom pro vybavenost našich venkovských oblastí spíše použili ukazatele maloobchodní sítě apod.

„Natural amenity index“ zavedl U.S. Department of Agriculture (MC GRANAHAN 1999) jako komponentní ukazatel pro vyjádření přírodního potenciálu území pro osídlení na území Spojených států amerických. Zahrnuje především ukazatele přírodní atraktivnosti území, konkrétně klimatické ukazatele (průměrná lednová teplota, průměrný počet slunečných dní v lednu, průměrná červencová teplota, průměrná vlhkost vzduchu v červenci) a dále ukazatel atraktivnosti reliéfu (podle relativní členitosti) a ukazatel vyjadřující podíl vodních ploch na celkové rozloze území (MC GRANAHAN 1999). Lze ovšem diskutovat, zda uvedený široce používaný „natural amenity index“ koresponduje například s potenciálem krajiny pro zimní sporty nebo zda ukazatele vlhkosti vzduchu a přítomnosti vodní ploch nestojí navzájem v protikladu. Uvedené konstrukce komponentních ukazatelů jsou v našich podmínkách inspirativní metodicky, nikoliv vlastním složením jednotlivých kritérií. Při jejich výběru je třeba zohlednit specifika procesu amenitní migrace v ČR dané přírodními podmínkami, socioekonomickými charakteristikami a historickým vývojem.

Další možnost vymezení potenciálu krajiny pro amenitní migraci nabízí existující metodiky pro hodnocení krajinného rázu území (LÖW A MÍCHAL 2003). Metody hodnocení krajinného rázu se u nás rozvíjely především v souvislosti s tím, že ochranu krajinného rázu v České republice ukládá zákon 114/ 1992. Krajinný ráz je

možné definovat například jako zdroj a informační nositel určitého počtu emocionálních smyslových předpokladů a konkrétních prostorových vlastností pro vnímání krajiny (DRDOŠ 1995 in KMINIAK AJ. 1998). Krajinný ráz je tedy určován nejen vlastním charakterem krajiny (krajinná struktura, výšková členitost, zastoupení přírodních prvků, staveb apod.), ale též způsobem vnímání tohoto obrazu člověkem. V hodnocení krajinného rázu přitom významně vystupuje problematika vyjádření terciální struktury krajiny tedy struktury spojené s představami lidí, s její historií a budoucností (podrobněji např. LÖW A MÍCHAL 2003)

Zatímco hodnocení charakteru krajiny je do jisté míry exaktně proveditelné, značně problematické zůstává hodnocení toho, jak člověk krajinu vnímá. Je třeba totiž respektovat individuální vztahy lidí ke krajině, které vyplývají z jejich životních zkušeností, postojů, estetického cítění, emocí, vzdělání, věku apod. Jinými slovy, hodnocení krajinného rázu vždy obsahuje určitý podíl subjektivity, což komplikuje možnosti zobecněného vyjádření krajinného rázu jako předpokladu amenitní migrace.

Amenitní migrace je v anglosaské literatuře spojována s procesy kontraurbanizace („counterurbanization“, DAHMS A MCCOMB 1999, OUŘEDNÍČEK 2000), migrace lidí v postproduktivním věku (WALTERS 2000) nebo fázemi vývoje rekreačních středisek (MOSS 2006). V českém prostředí se tak pojetí potenciálu pro amenitní migraci přibližuje vymezení potenciálu krajiny pro cestovní ruch. Rozhovory s klíčovými zástupci samosprávy modelových oblastí ukazují, že se u nás zejména jedná o lidi v postproduktivním věku, kteří přecházejí z formy rekreačního pobytu ve vlastní nemovitosti do fáze trvalého bydlení (de facto a ojedinele i de jure). V tomto směru se tedy lze opřít o výstupy z výzkumů druhého bydlení (BIČÍK AJ. 2001, FIALOVÁ, VÁGNER AJ. 2004). Metodicky pak mohou posloužit již vypracované přístupy k hodnocení potenciálu krajiny pro cestovní ruch, zejména vlastní metodika (NOVOTNÁ 2005). Potenciál pro cestovní ruch je v této metodice vyjádřen s pomocí prostorové analýzy v GIS, která vychází z databáze objektů – 4 vrstev bodů: lokality s významnými minerálními prameny, lokality s objekty historického, architektonického a kulturního dědictví nebo přírodně zajímavé lokality a místa dalekého rozhledu, lokality se sportovně technickou vybaveností, místa významných kulturních a sportovních aktivit a 7 vrstev ploch: digitální model terénu s vyjádřením sklonitosti, esteticky hodnotná území, významné lesní komplexy, okolí vodních toků a vodních ploch vhodné pro rekreační využití a vodní sporty, vodní toky vhodné pro vodní turistiku, rybářské revíry, diferenciací území podle zátěží životního prostředí, území vhodná pro zimní sporty a zimní turistiku (podrobně NOVOTNÁ 2005).

Je ovšem možné diskutovat, zda jsou lokality nejvíce exponované cestovním ruchem zároveň atraktivní pro trvalé bydlení. Negativním příkladem může být hustá a krajinářsky nevhodná zástavba některých chatových osad s poddimenzovanou technickou infrastrukturou. Podobně lze diskutovat hypotézu, že vyšší stupeň ochrany krajiny trvale garantuje vyšší kvalitu přírodního prostředí a tedy vytváří podmínky pro amenitní migraci (BARTOŠ AJ. 2005). Existuje totiž i opačně směřující hypotéza, že omezení územního rozvoje a lidských aktivit v chráněných územích může odradit potenciální migranty, kteří chtějí nového místa bydlení

využít k rozvoji vlastních rekreačních, sportovních, kulturních nebo podnikatelských aktivit.

Předpokladem amenitní migrace je pozitivní rozdíl v kvalitě životního prostředí mezi výchozím a cílovým místem migrace. Vyjádření kvality životního prostředí je tedy dalším metodickým postupem přispívajícím k vymezení potenciálu pro amenitní migraci. Použití však komplikuje situace, kdy rozhodujícím motivem migrace je významně špatná kvalita životního prostředí. Vlastní kvalita prostředí ve venkovských oblastech se jeví vždy jako dostatečně lepší a relativně malé rozdíly v kvalitě venkovského prostoru pak nejsou určující. V modelovém území na pomezí Plzeňského, Kralovarského a Ústeckého kraje se přitom setkáváme právě s příklady rodin, které se především kvůli zdravotnímu stavu dětí odstěhovaly ze severočeských měst se špatnou kvalitou životního prostředí (Ústí, Chomutov, Most). Takové motivy řadí uvedený pohyb obyvatel do kategorie environmentální migrace, tedy migrace motivované špatnou kvalitou životního prostředí původního byliště.

Faktory motivující amenitní migraci tak můžeme vidět na základě migrační „push-pull“ teorie ve dvou rovinách (1) „Proti městu“ – odtahující („push“) faktory jako kriminalitu, špatnou kvalitu bydlení, nedostatek prostoru pro volnočasové aktivity „v přírodě“, nízkou úroveň životního prostředí a (2) „Pro venkov“ – přitahující („pull“) faktory jako atraktivní životní a přírodní prostředí, poklidný životní styl, kvalitní sociální vztahy, kde „se denně setkáváme v místním obchůdku“ (HALLIDAY A COOMBES 1995). Otázkou zůstává, kde je hranice velikostní kategorie sídel, do kterých se chtějí amenitní migranti stěhovat. Na jednu stranu s klesající velikostí sídel roste místní pospolitost občanů nebo klidné podmínky pro život, na stranu druhou se však také logicky snižuje vybavenost sídla službami a často se zhoršuje i dopravní dostupnost těchto služeb. Přestože jsou dnes tyto bariéry omezené dostupnosti odbourávány zlepšováním dopravní infrastruktury nebo téměř územně neomezenou přístupností k internetu, nelze předpokládat, že amenitní migranti většinou preferují místa „kde lišky dávají dobrou noc“ (výstižná charakteristika jednoho ze starostů malé periferní obce). Mezi amenitními migranty totiž tvoří důležitou skupinu lidé v důchodu a rodiny s malými dětmi, přičemž pro obě věkové skupiny je dostupnost sociálních, zdravotních či školních zařízení velmi důležitým předpokladem.

Závěr

Provedená diskuse se opírá o rozbor literatury a předběžné výsledky řízených rozhovorů se zástupci místní samosprávy v modelových územích řešeného projektu. Na základě této diskuse je možné konstatovat, že existuje několik možných přístupů k vymezení potenciálu krajiny pro amenitní migraci, vycházejících z diferenciací území na základě: (1) kvality životního prostředí, (2) kvality přírodního prostředí a stupně ochrany krajiny, (3) krajinného rázu, (4) potenciálu pro cestovní ruch nebo (5) vybavenosti a dopravní dostupnosti. Konkrétní metodiky vyjádření potenciálu na základě jednotlivých přístupů jsou víceméně zpracované pro podmínky ČR. Zároveň však mnohdy nelze uvedenou kategorizaci území jednoznačně převádět na hodnocení potenciálu krajiny pro amenitní migraci, protože není jasná preference

kategorií v rámci hodnocení. Jinými slovy existují určité hypotézy pro vymezení preferencí migrantů, ale zároveň i hypotézy opačné (tab. 1).

Tab. 1: Hypotézy vymezení potenciálu krajiny pro amenitní migraci

Hypotézy	Proti-hypotézy	Data GIS - příklady
území s potenciálem pro cestovní ruch a rekreaci	negativní dopady cestovního ruchu snižují klid a pohodu	vlastní metodika (NOVOTNÁ 2005), různé zdroje dat
krajina s kvalitním krajinným rázem	různé a subjektivní individuální preference	digitální model reliéfu, biochory ČR, CORINE
chráněná území (kvalita přírody, záruka vývoje)	omezení výstavby a regulace aktivit lidí	kategorie chráněných území, Natura 2000, ÚSES
nízká hustota osídlení, malá sídla a další znaky marginálních území	nedostatečná technická infrastruktura a vybavenost službami	dopravní síť, rozmístění obyvatelstva, služeb, mapa pokrytí mobilním signálem

Zdroj: vlastní zpracování na základě diskuse uvedené v textu

Před vlastním návrhem metodiky pro vymezení potenciálu krajiny pro amenitní migraci je proto nezbytné tyto hypotézy podrobit ověření. Ověření probíhá jednak v rámci řízených rozhovorů s představiteli místní samosprávy, jednak se připravuje v souvislosti s plánovanými rozhovory přímo s amenitními migranty modelových území. Doplňkově pak probíhá též sociologické šetření vztahu městských obyvatel k životu na vesnici, jako snaha o upřesnění faktorů, které ovlivňují amenitní migraci.

Literatura

- BARTOŠ, M., KUŠOVÁ, D., TĚŠITEL, J. 2005. Amenities migration and tourism. In: Hasman, M., Šittler, E. (eds.): Sustainable development and Tourism, Faculty of Agriculture, Department of Travel Trade in Tábor, 7 –21.
- BIČÍK, I., VÁGNER, J., FIALOVÁ, D. 2001. Druhé bydlení v Česku. Praha : UK v Praze, 166 s.
- CENTRE FOR THE STUDY OF RURAL AMERICA, 2006. Regional Asset Indicators: Human Amenities. Kansas City : Centre for the Study of Rural America, Federal Reserve Bank of Kansas City, 3 pp.
- CHIPENIUK, R. 2005. Planning for rural amenity migration. Plan Canada, 45 (1), 15 – 17.
- DAHMS, F., MCCOMB, J. 1999. 'Counterurbanization', Interaction and Functional Change in a Rural Amenity Area - a Canadian Example. Journal of Rural Studies 15 (2), 129-146.
- GLORIOSO, R.,S. 1999. Amenity migration in the Šumava bioregion, Czech Republic: Implications for ecological integrity. In: Gode, P.M., Price M.F., Zimmermann, F. M. (eds.): Tourism and development in mountain regions. CABI Publishing, CAB International, Oxon, UK, Chapter 5, 275 – 295.
- HALLIDAY, J. , COOMBES, M. 1995. In search of counterurbanisation: some evidence from Devon on the relationship between patterns of migration and motivation. Journal of Rural Studies 11, 433 – 446.
- KMINIAK, M. AJ. 1998. Krajinná ekológia v environmentálnej praxi. 1.vyd. Bratislava : Komprint spol. s.r.o. 1998. 207 s. Skripta PrF UK Bratislava.
- LÖW, J., MÍCHAL, I. 2003. Krajinný ráz. Kostelec nad Černými lesy : Lesnická práce, s.r.o., 552 s. ISBN 80-86386-27-9.

- MC GRANAHAN, D. 1999. Natural Amenities Drive Rural Population Change. Measures of Natural Amenities. Agricultural Economic Report No. (AER781), U.S. Department of Agriculture, October 1999, 32 pp.
- MOSS, L.A.G. (ED.) 2006. The amenity migrants: seeking and sustaining mountains and their cultures, CABI Publishing, Wallingford, UK and Cambridge, USA.
- NOVOTNÁ, M. 2005. Ohodnocení geografického potenciálu pro cestovní ruch. In Geografie, cestovní ruch a rekreace. Olomouc : Univerzita Palackého, katedra geografie, 15 – 26.
- OUŘEDNÍČEK, M. 2000. Teorie stádií vývoje měst a diferenciální urbanizace. Geografie – sborník ČGS 105, č. 4, 361 – 369.
- VÁGNER, J., FIALOVÁ, D., AJ. 2004. Regionální diferenciace druhého bydlení v Česku. Praha : Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, 2004. 286 s.
- VAN DAM, F., HEINS, S., ELBERSEN, B. S. 2002. Lay discourses of the rural and stated and revealed preferences for rural living. Some evidence of the existence of a rural idyll in the Netherlands. Journal of Rural Studies 18, 461 – 476.
- WALTERS, W. H. 2000. Types and patterns of later-life migration. Geografiska Annaler., 82 B (3), 129 – 147.

Autoři děkují za poskytnutí podpory Grantové agentury Česká republiky v rámci projektu GAČR č. 403/07/0714 „Amenitní“ migrace jako nová forma specifické globální migrace obyvatel. Její vliv na socioekonomický rozvoj rurálních oblastí České republiky.“

